

Proposta educativa Educació Secundària i Batxillerat

ESCOLA, LLUM DE LLIBERTAT!

L'EDUCACIÓ DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Diputació de Barcelona

Oficina de patrimoni cultural. Àrea de cultura

Programa de memòria democràtica. Àrea de Presidència

Índex

1. Punts de partida	4
2. Activitat educativa per a Educació Secundària i Batxillerat	5
2.1 Introducció	5
2.2 Competències.....	6
Competència personal, social i d'aprendre a aprendre	6
Competència ciutadana	6
Competència en consciència i expressió culturals.....	6
Competències de l'àrea Ciències Socials. Educació Secundària.....	6
2.3 Objectius	8
2.4 Conceptes.....	9
2.5 Desenvolupament metodològic	9
2.6 El taller pas a pas.....	10
2.7 Exemple de discurs.....	10
2.8 Durada de l'activitat i material.....	15
2.9 Treball previ.....	15

1. Punts de partida

La Xarxa de Museus Locals de la Diputació de Barcelona organitza una exposició que porta per títol *L'escola, llum de llibertat*. Aquesta exposició constarà d'un únic mòdul expositiu amb tres nivells de lectura, el títol de la mostra, el text de contextualització i el contingut local.

Un dels fets rellevants de l'exposició és precisament l'aportació que fa cadascun dels municipis participants de documentació i objectes propis que tracten sobre l'escola de la Segona República en àmbit local.

Des de l'organització es demana la creació d'una activitat educativa per a escolars i una visita per a públic general i una altra per a públic familiar.

A l'hora de crear una activitat educativa, s'ha convingut que aquesta estigui pensada per a l'alumnat de cicle superior d'educació primària i alumnat d'educació secundària i batxillerat. La tria s'ha fet en funció dels continguts curriculars de les àrees de medi social d'educació primària i ciències socials i història en el cas de l'educació secundària i el batxillerat respectivament.

El desplegament limitat a un mòdul de l'exposició requereix la creació d'un recurs educatiu que sigui útil per al desenvolupament de l'activitat educativa i que al mateix temps, contingui el material necessari per a realitzar-la. En aquest sentit, s'ha considerat adequada la creació d'una maleta didàctica que contingui els materials que es treballaran durant l'activitat. Aquesta maleta contindrà documents (fonts primàries i secundàries) i objectes que parlen de l'escola de la Segona República.

Per a l'activitat familiar el material de la maleta anirà acompanyat d'altres recursos més lúdics que permetin una activitat de descoberta compartida familiar o en grup.

2. Activitat educativa per a Educació Secundària i Batxillerat

2.1 Introducció

Per a educació secundària i batxillerat, l'apropament a l'escola de la Segona República ajuda l'alumnat a comprendre des del més concret al més general, el context en el que es va desenvolupar el projecte de l'Escola Nova. Els àmbits en els que es va incidir com ara la unificació dels grups per edat i sexe, la introducció de les activitats manuals de producció, la introducció de l'art i la formació artística, el treball de la terra a través de l'hort, el fet de tenir l'infant com a centre de l'atenció i que a través de la formació es perseguís la seva felicitat, posa de relleu quina va ser la filosofia d'aquest projecte pedagògic.

Al mateix temps, va ser un repte l'escolarització de tots els infants, el que va comportar la creació de noves escoles, que en la majoria dels casos, responien, des d'una perspectiva conceptual i arquitectònica a l'estil racionalista. Les finestres amb grans obertures, l'entrada de llum, la distribució dels espais i la importància de l'espai exterior, són característiques que també ajuden a comprendre el pensament republicà.

Els documents que parlen del CENU posen de relleu els valors i característiques del professorat, la majoria molt jove, i la necessitat d'estendre la formació a tota la societat. L'esclat de la Guerra Civil no va estroncar el projecte, sinó que el va reforçar, en aquest sentit, van ser importants les colònies escolars, els menjadors perquè tots els infants estiguessin alimentats.

Amb aquesta activitat no es pretén fer un repàs de la història de l'escola de la Segona República, sinó que a partir dels documents l'alumnat descobreixi quins objectius perseguia i com aquests es van materialitzar.

2.2 Competències

Les competències relacionades amb les temàtiques que proposa *Escola Llum de llibertat* són les següents:

Competència personal, social i d'aprendre a aprendre

És la competència que implica el coneixement de l'individu i de la societat a la qual pertany. Alhora, desenvolupa metodologies i destreses que contribueixen a l'adquisició i presa de consciència sobre el seu propi procés d'aprenentatge. El fet de treballar l'escola republicana a partir de fotografies i objectes afavoreix l'observació i l'anàlisi, l'extracció de dades de les fonts i en definitiva, el desenvolupament del mètode científic.

Competència ciutadana

A través d'aquesta competència, l'alumnat esdevé ciutadà responsable, adquireix consciència social i cívica a partir dels valors del sistema i pensament democràtics. El fet de treballar el que fou l'escola republicana permet acostar l'alumnat als conceptes de treball, d'igualtat i de llibertat.

Competència en consciència i expressió culturals

L'apropament a l'escola republicana implica entrar en contacte amb les formes culturals del passat a través de les formes arquitectòniques, dels objectes i les formes de treball a l'escola i de les imatges que se'n conserven, especialment de nens, nenes i mestres, dels seus vestits i la seva aparença.

Competències de l'àrea Ciències Socials. Educació Secundària

Les competències específiques en l'àmbit de les Ciències Socials en l'Educació Secundària susceptibles de ser treballades amb aquesta exposició són les següents:

Competències Ciències Socials: Geografia i Història	Continguts <i>Escola Llum de llibertat!</i>
1. Cercar i tractar informació que permeti interpretar el present i el passat, aplicant els procediments de la recerca històrica i geogràfica a partir de l'anàlisi crítica de dades procedents de fonts analògiques i digitals, per transformar-ho en coneixement i comunicar-ho a través de diferents formats.	<ul style="list-style-type: none">• Aplicació dels procediments de recerca històrica per desenvolupar recerques sobre el passat.• Utilització de la plataforma digital per desenvolupar treballs de recerca a partir de les fonts d'informació històrica.

<p>2. Indagar i argumentar a partir de problemes socials rellevants, locals i globals, per desenvolupar un pensament crític i respectuós amb les diferències, que contribueixi a la construcció de la identitat individual i col·lectiva i a la consecució d'un present i un futur més just i inclusiu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Investigació sobre els problemes rellevants del passat recent a nivell local
<p>3. Interpretar els canvis i les continuïtats dels processos històrics, mitjançant la realització de projectes d'investigació i l'ús de fonts primàries i secundàries, per interpretar els problemes del món actual i fer propostes a favor de la pau, el benestar i el desenvolupament sostenible.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ús de fonts primàries i secundàries per comprendre les continuïtats i els canvis al llarg del temps. • Aproximació al conflicte per entendre les necessitats de la cultura de la pau.
<p>4. Descobrir i analitzar els elements i dinàmiques que configuren el territori, mitjançant l'estudi de casos i problemàtiques geogràfiques, per valorar els diferents paisatges i proposar alternatives de gestió territorial, amb criteris de sostenibilitat i justícia social.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Anàlisi de la necessitat de construir escoles en tot el territori.
<p>5. Analitzar de forma crítica els mecanismes que han regulat la vida de les societats al llarg de la història fins a l'actualitat i la construcció dels sistemes democràtics per participar de manera respectuosa i compromesa en activitats comunitàries que promoguin la convivència, la cohesió social i l'equitat.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Desenvolupament del pensament crític a través de l'observació, la comparació de fonts primàries.
<p>6. Interpretar els processos que han conformat les societats actuals en la seva diversitat i riquesa a partir de l'anàlisi de perspectives i mirades diverses per formar-se un criteri propi fonamentat i comprometre's en la defensa dels drets humans, la llibertat i la igualtat davant les situacions d'injustícia i discriminació.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Reflexió sobre processos revolucionaris i sobre conflictes del passat, des de diferents punts de vista, per formar-se una opinió i ser capaços de prevenir el conflicte.
<p>7. Identificar els fonaments que sostenen les identitats personals i col·lectives des d'una perspectiva intercultural, respectant els sentiments de pertinença, i valorar les diverses manifestacions culturals i artístiques i el patrimoni material i immaterial per contribuir a la cohesió social i als valors</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Aprofundiment al que és la identitat i els elements que la formen • Comprensió de la necessitat de respectar i participar en una societat intercultural • Treball de la institució escolar republicana com a patrimoni cultural.

que emanen d'una ciutadania europea responsable i solidària	
8. Analitzar les formes de vida i els fets i fenòmens socials, passats i presents, des de la perspectiva de gènere, i comprometre's en la igualtat d'oportunitats, la participació efectiva i la responsabilitat compartida de totes les persones en la societat i l'entorn, superar estereotips i rebutjar qualsevol forma de discriminació i violència	<ul style="list-style-type: none"> • Apropament al concepte de segregació escolar i al fet que hi hagués escoles de nens i escoles de nenes, fet que la Segona República va intentar erradicar.
9. Valorar críticament les dinàmiques d'interdependència entre diferents factors dins un món globalitzat i les desigualtats i conflictes que es generen, i relacionar les problemàtiques locals i globals per proposar alternatives basades en la cultura de la pau i adquirir compromisos que permetin la consecució d'un món més solidari i sostenible	<ul style="list-style-type: none"> • Reflexió sobre l'origen dels conflictes i la necessitat de treballar la cultura de la pau.

2.3 Objectius

- Investigar a través de les fonts històriques les característiques de l'escola republicana
- Conèixer en profunditat el projecte de l'escola republicana i el seu abast social
- Entrar en contacte amb el moviment pedagògic republicà i els seus principis
- Valorar l'esforç d'organització i formació dels mestres de la República
- Apropar l'alumnat als seus principis i als canvis que va comportar en relació a l'escola de la dictadura anterior i posterior
- Aprendre a extreure informació de les fonts primàries i secundàries
- Relacionar diferents tipus de fonts d'informació a través de la seva anàlisi
- Observar i manipular objectes de l'època
- Aplicar coneixements relacionats amb la Segona República, la Guerra Civil Espanyola i el Franquisme
- Aproximar-se a les conseqüències del conflicte i valorar la cultura de la pau

2.4 Conceptes

- Fonts històriques: primàries i secundàries
- Arxius i Museus
- Memòria democràtica
- Dictadura
- Segona República
- Guerra Civil
- Pedagogia activa i racionalista
- CENU
- Estat laic
- Mètodes d'ensenyament
- Associacions culturals i formatives

2.5 Desenvolupament metodològic

Es desenvolupa una activitat de descoberta a partir d'una actitud positiva provocada pel plantejament de preguntes i pel propi procés de descoberta. A partir dels coneixements previs de l'alumnat s'introdueixen i estructuren nous coneixements que atorguen significat als conceptes relacionats amb l'escola del passat i concretament de la Segona República. Es tracta doncs, d'una activitat que s'inspira en el constructivisme i l'aprenentatge per descobriment amb la finalitat que l'alumnat adquireixi un aprenentatge significatiu que doti de noves explicacions el seu concepte d'escolaritat i d'escola.

L'activitat s'articula a través del cicle d'aprenentatge en el que primer s'exploren els coneixements de l'alumnat, per a continuació introduir els nous coneixements que tracta el taller. El treball amb fotografies, documents gràfics i objectes de l'escola de la Segona República permet desenvolupar el mètode científic a partir de l'observació i l'anàlisi i estructurar coneixement. Finalment el grup exposarà les conclusions a les que ha arribat a través de la darrera fase del cicle d'aprenentatge que és l'aplicació de coneixement.

2.6 El taller pas a pas

1. Es pregunta a l'alumnat què saben de la Segona República
2. Es mostra el panell expositiu i s'introdueix l'alumnat en els conceptes esmentats més amunt
3. S'explica a l'alumnat que faran un treball a partir de les preguntes que inicialment els suggereixin els documents i objectes que els donarem.
4. Es divideix el grup classe en quatre subgrups. Cadascun d'aquests subgrups s'encarregarà de respondre a les preguntes següents a través de l'anàlisi de documents i objectes:
 - Per què es van construir noves escoles durant la Segona República?
 - Què era el CENU?
 - Com aprenien els nens i les nenes?
 - Per què calia alfabetitzar els adults?
5. A continuació el monitor/a obre la maleta i reparteix el material a cada grup, fent especial èmfasi en la documentació que correspon al municipi en el que es fa l'activitat.
6. Es deixa una estona perquè l'alumnat examini i analitzi els documents, fotografies i objectes.
7. A continuació cada grup exposa les conclusions a les que hagi arribat.

2.7 Exemple de discurs

Exploració de conceptes previs i introducció de nous coneixements

Bon dia, benvinguts i benvingudes. Avui farem una feina pròpia dels investigadors, concretament dels historiadors, avui indagarem en un tema que de ben segur us interessarà, l'escola de la Segona República.

Què en sabeu vosaltres de la Segona República? I què en sabeu de l'escola? N'heu parlat mai a classe, i a casa?

Primer de tot anem a situar-nos en el temps. La declaració de la Segona República es va produir l'any 1931 del segle XX. El període polític anterior correspon a la dictadura

del General Primo de Rivera. Primo de Rivera era el Capità General de Catalunya, va fer un cop d'estat el setembre de 1923, el rei Alfons XIII el va recolzar i el va nomenar president del govern. Primo de Rivera va governar fins el gener de l'any 1930, moment en què perdut el recolzament de l'exèrcit va dimitir. Pocs mesos més tard es van convocar eleccions i el 14 d'abril de 1931 es declarava la Segona República Espanyola.

Mentre que la institució escolar de la dictadura s'havia caracteritzat per la manca de places, l'absentisme escolar, una pedagogia conservadora i una educació religiosa, autoritària i repressiva que segregava per sexes i estaments, l'escola de la Segona República pretenia trencar de soca arrel aquest model.

Un cop feta aquesta introducció, dividirem el grup-classe en quatre subgrups i cadascun treballarà els següents aspectes a partir de les fonts d'informació disponibles procedents dels arxius. Cal que observeu aquests documents, els llegiu (si són textuals) i arribeu a conclusions sobre quines van ser les principals línies d'acció de les polítiques destinades a la creació d'un model d'escola republicà.

Treball d'estructuració

Els grups seran:

- a) La construcció de noves escoles. Us heu de fixar molt bé en els edificis, com eren? Característiques de la seva arquitectura quan eren nous. Però n'hi havia que no eren nous i es van refer, quins són, com es van fer aquestes obres, qui se'n cuidava de pagar les despeses?
- b) Nens, nenes i mestres. Fixeu-vos bé en les fotografies. Quantes aules hi ha mixtes? Quantes de nens i nenes només? Com van vestits aquests infants? Quins pentinats porten? Quina actitud tenen els infants? I els mestres, de quina edat són?
- c) La manera d'aprendre i de fer classe. Aquest grup es fixarà en la manera com aquells nens i nenes aprenien. Quins espais utilitzaven per fer classes? Quines matèries hi havia? Com eren les classes?
- d) Les colònies escolars. Aquest grup explicarà què feien els infants a les colònies escolars? Quan hi anaven i per què? On es feien les colònies? Quins nens i nenes hi anaven?

Aplicació de coneixement i conclusions

L'escola de Segona República va ser un dels principals instruments per a la transmissió dels valors ideològics del nou règim, i no només això, l'escola tenia el repte de formar ciutadans amb criteri per regenerar Espanya.

Per fer efectiu el canvi era imprescindible que l'escola fos pública i gratuïta (fins als 16 anys), laica i basada en la coeducació. L'enorme tasca d'iniciar aquesta transformació escolar va anar a càrrec de Marcel·lí Domingo, polític i mestre de formació que va encapçalar durant els primers vuit mesos de la Segona República, el Ministeri d'Instrucció Pública.

Les primeres accions foren destinades a pal·liar la manca de places públiques amb la creació de 7000 aules escolars que s'havien de rebre 27.000 alumnes a tot l'estat.

Les noves escoles es concebien com a palaus de la cultura i del saber. Per això calia la construcció d'edificis moderns que responguessin a les noves necessitats de l'Escola Nova. Per a fer-ho possible, a cada poble i ciutat s'havien de crear unes comissions mixtes que havien de fer els càlculs de les necessitats tant de places escolars, com de mestres i de locals. La creació d'aquestes comissions va ser desigual, atès que els reptes i canvis que s'havien d'afrontar eren molts i de diferent caire i per molt que l'escola n'era un dels principals, a nivell municipal, hi havia moltes altres qüestions pendents que dispersaven els esforços dels consistoris. La construcció d'edificis escolars, d'habitatges pels mestres i el propi sou dels mestres, amb uns pressupostos més aviat minsos, acabaven essent desviats cap a altres necessitats.

Cal afegir, que la victòria l'any 1933 dels partits de dretes, va frenar en sec aquestes polítiques, que a mans del nou govern conservador van ser eliminades. Així doncs, no va ser fins l'any 1936, que la victòria del Front Popular, va suposar l'impuls de les noves polítiques que havien de fer possible, ara sí, el projecte d'escola republicana.

Un dels temes més controvertits va ser el tema de la segregació entre nens i nenes. Aquesta, que és una discussió que encara existeix en el segle XXI, en aquell moment, va generar diferents aplicacions de les normatives. Des del ministeri s'obligava a la coeducació a l'educació Secundària però es deixava oberta la possibilitat en les escoles primàries. En certs àmbits, especialment en l'àmbit rural, els nens i les nenes van

seguir rebent classes per separat. A les ciutats l'educació mixta va ser més generalitzada, tot i que educació mixta no sempre volia dir coeducació. S'implementava un pla d'estudis comú, amb horaris idèntics, però en els darrers anys de l'escolarització s'introduïen assignatures específiques per a cadascun dels sexes. En el cas de les nenes s'impartien assignatures com la costura, els retocs en vestits, els treballs domèstics. En el cas dels nens, es potenciaven els aprenentatges en l'àmbit professional, especialment en el treball manual.

A Catalunya, el CENU va assumir el repte de la coeducació, però a nivell estatal, no va ser fins l'any 1937 que un decret de Wenceslao Torres estableix la coeducació com a únic model possible.

Fins a la declaració de la Segona República la única llengua oficial a Espanya era el castellà. L'ús del català o qualsevol altra de les llengües de l'estat que no fos el castellà, estava prohibit. El 29 d'abril de 1931, es van derogar les lleis que prohibien l'ús del català a l'ensenyament. El decret establia que la docència s'havia d'impartir en la llengua materna de l'alumnat, ja fos català o castellà. Endemés, els alumnes catalans havien d'aprendre el castellà.

Com ja s'ha dit hi havia manca de mestres, per això es va dissenyar un nou Pla de Magisteri que s'estructurava en quatre anys de formació, els tres primers anys serien formatius, mentre que el quart curs seria de pràctiques per familiaritzar els futurs mestres en l'àmbit escolar. Aquesta millora en la formació havia d'anar acompanyada d'un increment dels sous i les condicions del vida.

Entre les mesures que es van adoptar destaca la puja de sous dels mestres a 3.000 pessetes. L'organització de cursos de "reciclatge didàctic". La carrera de magisteri va passar a tenir categoria universitària fent créixer la figura del mestre. Per poder ser aspirant a mestre s'havia de tenir acabat el batxillerat.

Pel que fa a la concepció pedagògica, hi havia la consigna que l'alumnat havia de ser el protagonista de les classes i de la seva pròpia formació. Se l'havia de motivar amb preguntes constants per despertar el seu interès reforçar la base científica i s'educava en funció de la capacitat, actitud i vocació i sense tenir en compte la seva situació econòmica.

La Generalitat de Catalunya va aconseguir plasmar en els plans d'estudi el bagatge que la pedagogia moderna havia anat acumulant al llarg del segle XX. L'Escola Nova va disseminar per les escoles les idees sorgides dels pedagogs europeus més importants com ara, Montessori, Decroly, Freinet, Dalton o el treball per projectes. Aquestes noves metodologies, acompanyades d'una atenció especial al contacte amb l'entorn i a la natura, van contribuir significativament en la millora de l'ensenyament. L'escola de la Segona República es va convertir en una de les millors i més punteres d'Europa.

L'esclat de la guerra va comportar veritables problemes de pobresa i de gana; per als infants es van crear les colònies escolars que tenien l'objectiu de treure els nens dels medis urbans, per fer esport, conèixer amb la natura, tenir una alimentació completa i equilibrada i experiències basades en el respecte, la solidaritat i la cultura de la pau.

El principal objectiu del CENU era que cap nen es quedés sense escola. A les escoles racionalistes, l'aprenentatge es feia a través de narracions que eren com contes. Es potenciava la redacció lliure i el dibuix espontani. Tenien molta importància les matèries científiques com la zoologia, la botànica, anatomia, mineralogia, anatomia, higiene i també algunes disciplines de lletres com la història o la història de l'art, la gramàtica i l'ortografia. Practicaven el joc i a través del joc els mestres coneixien el caràcter dels nens. Es considerava el joc un valuós auxiliar de la pedagogia. També es feien moltes excursions tant per a potenciar la cohesió del grup i en temps de guerra, per allunyar els infants dels nuclis urbans.

L'escola no s'acabava en el recinte escolar, els mestres, a través de les activitats organitzades i dels propis alumnes tractaven d'implicar tots els sectors educatius. L'escola passava a tenir un protagonisme en el context social. La idea era que els infants fossin els agents propagadors de la cultura que havia d'arribar a través d'ells a les famílies. D'aquesta manera l'escola es vinculava amb el poble i la comunitat, passant a tenir una funció social que no tenia altre objectiu que la transformació i la millora de les condicions de vida de la comunitat.

El model d'escola de la Segona República va ser abolit per la dictadura franquista. Els mestres van ser depurats pel règim. Aquest terme significa que van ser investigats tots i cadascun. Se'ls preguntava què havien fet abans i durant la guerra, si estaven implicats amb la República i en cas afirmatiu, se'ls obligava a tornar tots els sous que

havien cobrat durant el període de la Guerra Civil i se'ls prohibia tornar a donar classe. Malgrat tot, alguns mestres van aconseguir tornar a fer classes. Per manca de mestres es van tancar moltes aules i també aquelles escoles que eren racionalistes o que havien estat habilitades en edificis incautats. Es va prohibir l'ús del català a l'escola i l'única llengua permesa en l'àmbit administratiu i escolar era el castellà. L'educació es va tornar a segregar per sexes i nenes i nens anaven a escoles diferents. Les escoles confessionals van adquirir protagonisme i la religió va esdevenir l'assignatura més important a les aules. L'ensenyament es va convertir en un adoctrinament, l'alumnat no havia de pensar, només memoritzar i obeir. I el càstig era la forma d'aconseguir el control a les aules. Es van deixar de fer excursions, classes a l'exterior i es va interrompre la dotació econòmica per a recursos educatius.

Molts estudis assenyalen que el model d'escola de la Segona República va ser pioner i punter en el context europeu. Es per això que, un cop restablerta la democràcia, els mestres i les mestres, han seguit lluitant per recuperar aquell model d'escola. Si ho han aconseguit o estan en la línia d'aconseguir-ho ho podeu dir vosaltres. Què en penseu?

2.8 Durada de l'activitat i material

- 1 hora
- No cal aportar cap material

2.9 Treball previ

- Fora interessant que abans de realitzar l'activitat, l'alumnat hagués pogut treballar el que va ser la Segona República.
- És recomanable que es preguntin a l'alumnat si té familiars o coneguts que tinguin records de l'escola republicana o que els n'hagin parlat, i també si tenen records de l'escola de la dictadura franquista.